University of Tehran
Faculty of Social Sciences
Institute of Social Studies and Research

Social Studies and Research in Iran

Home page: https://jisr.ut.ac.ir/?lang=en

E- ISSN: 2588-6355

A Sociological Analysis of Stakeholder Interactions in Power Transmission Projects: Case of Study The Service Area of Fars Regional Electric Company

Mohammad Reza Azhdari[1] | Seyed Ahmad Firouzabadi[2]

1. M.A. in Local Development, Department of Development Studies, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: mehdiazhdarii@ut.ac.ir
2. Corresponding Author, Department of Development Studies, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Iran. E-mail: afirouzabadi@ut.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 10 May 2026
Received in revised form: 15 June 2026
Accepted: 03 July 2026
Published online: 23 September 2026

Keywords:
FarsRegional Electric Company,Participation, Power Transmission Lines, Local Stakeholders

ABSTRACT

Power transmission line projects, due to their linear and extensive nature, affect vast areas of land, natural resources, and human communities, often encountering local opposition and non-participation. In Iran, particularly within the Fars Regional Electric Company, local stakeholder--often labeled as opponent--have become key actors influencing project outcomes. This study aims to investigate the barriers to local community participation in power transmission line projects and provide solutions for improvement.

This research employs a qualitative approach using thematic analysis. Data were collected through semi-structured interviews with 28 participants, participatory observation, and document analysis.

Participation barriers can be categorized into five main themes: institutional trust gap, inefficient compensation system, tokenistic participation and untimely information dissemination, unjust distribution of benefits and costs, and structural incoherence and governance challenges.

The root cause of the crisis in power transmission line projects in the Fars region is the crisis of trust and participation, stemming from an inefficient institutional approach. Breaking this vicious cycle requires a transition from the tokenistic and guided participation model toward a genuine participation model.

a model that, based on theoretical frameworks and successful international experiences, rests upon transparency, procedural justice, early-stage participation, recognition of local knowledge, and the design of fair and participatory compensation mechanisms.

Cite this article *Azhdari, M., & Firouzabadi, S. A. (2026).* A Sociological Analysis of Stakeholder Interactions in Power Transmission Projects: Case of Study The Service Area of Fars Regional Electric Company. *Social Studies and Research in Iran,* 15(3),107-121. https://doi.org/10.22059/jisr.2026.410845.1719

Author(s) retain the copyright. Publisher: University of Tehran Press.

DOI: https://doi.org/10.22059/jisr.2026.410845.1719

Extended Abstract

Introduction

The timely development of national infrastructure is a prerequisite for economic growth and improved quality of life in contemporary societies. The electricity industry, as one of the most critical national infrastructures, plays a key role in economic and social development. Power transmission line projects, due to their linear and extensive nature, affect vast areas of land, natural resources, and human communities, often encountering local opposition and non-participation. In Iran, particularly within the Fars Regional Electric Company, local stakeholders—often labeled as "opponents"—have become key actors influencing the outcomes of transmission line projects. The technical characteristics and economic regulations of transmission networks, coupled with increased public awareness and shifting attitudes of local communities, have made it essential to design innovative approaches for organizing community participation in grid development. Despite the importance of this issue, very few studies have specifically focused on participation in power transmission line projects in Iran. This study aims to investigate the barriers to local community participation in power transmission line projects and provide solutions for improvement.

Method

This research employs a qualitative approach using thematic analysis. The study area covers the service region of Fars Regional Electric Company(FREC), one of Iran's sixteen regional electricity companies and a subsidiary of TAVANIR (the holding company responsible for power generation, transmission, and distribution management), which is responsible for planning, supervising generation, developing transmission facilities, and operating the transmission network in Fars and Bushehr provinces. Data were collected through semi-structured interviews with 28 participants (14 government officials and 14 local stakeholders), participatory observation, and document analysis. Purposive sampling combined with snowball sampling was employed, and Braun and Clarke's six-phase framework was used for data analysis.

Findings

The thematic analysis revealed five interconnected barriers hindering local community participation in power transmission line projects. First, the institutional trust gap emerged as the most significant barrier, rooted in historical grievances, unfulfilled promises, perceived discrimination in compensation distribution, and persistent lack of transparency. This distrust creates a collective memory of institutional betrayal that poisons any new engagement. Second, the inefficient compensation system suffers from inaccurate property valuation, complex bureaucracy, chronic payment delays, and systematic neglect of indirect damages such as soil degradation, loss of future productivity, and construction restrictions within protected corridors. Third, tokenistic participation and untimely information dissemination reflect a top-down approach where communities are excluded from critical decisions like route selection and only informed after finalization, fueling resentment and mistrust. Fourth, the unjust distribution of benefits and costs forces local communities to bear the full social, environmental, and economic burdens while benefits accrue to distant urban centers, transforming resistance into a morally justified stance against perceived exploitation. Fifth, structural incoherence and governance challenges manifest through contradictory regulations, inconsistent assessment practices across agencies, and critical knowledge gaps within the judiciary—such as judges lacking awareness of specialized laws—leading to non-specialized rulings that undermine stakeholder rights. These five themes are mutually reinforcing: distrust intensifies perceptions of injustice, which amplifies resistance; inefficient compensation deepens grievances; tokenistic participation

confirms suspicions of insincerity; and structural incoherence erodes confidence in the rule of law. Collectively, they sustain a powerful self-reinforcing cycle of opposition, delay, and institutional erosion that fundamentally threatens the viability of power transmission infrastructure in the region.

Conclusion

This study demonstrates that the primary issue in power transmission line projects is the crisis of trust and participation, rooted in an inefficient institutional approach characterized by centralized decision-making, lack of transparency, inattention to local demands, and disregard for indigenous knowledge. This approach has not only caused delays and cost increases but has also undermined public trust and eroded social capital. The findings align with previous research on authoritarian development models, the necessity of early participation, the diminished role of institutional social capital, and the importance of procedural justice and transparency. However, this study offers several distinctive findings: the linear nature of transmission line projects, intersecting with numerous private landowners, qualitatively distinguishes the scale of conflicts from single-location projects; the two-sided approach revealed that both groups suffer from systemic inefficiencies, not merely one party's ill intentions; "institutional social capital decline" was identified as the underlying factor exacerbating other barriers; and a vicious cycle was mapped in which authoritarian approaches lead to local resistance, negative project consequences, and ultimately intensified distrust. Breaking this cycle requires transitioning from a "guided participation" model to a "genuine participation" model based on transparency, procedural justice, early-stage participation, recognition of local knowledge, and fair compensation mechanisms. This transition demands transformation at three levels: attitudinal (shifting from confrontation to cooperation), structural (establishing mediating institutions and transparent processes), and operational (designing participatory mechanisms and empowering communities). Development that comes at the cost of ignoring local communities and destroying social capital proves not only unsustainable but becomes a source of social division, conflict, and distrust. The findings provide a scientific basis for policymakers, project implementers, and future researchers working toward balanced, just, and sustainable development.

Acknowledgments: This article is derived from the master's thesis of the first author, entitled "Study of Local Stakeholders' Participation in Power Transmission Line Projects (Case of Study: Fars Regional Electric Company)," submitted to the Department of Social Development, Faculty of Social Sciences, University of Tehran.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

دانشگاه تهران
دانشکده علوم اجتماعی
موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی

مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران

Home page: https://jisr.ut.ac.ir/?lang=en

شاپا الکترونیکی: ۶۳۵۵-۲۵۸۸

تحلیل جامعه‌شناختی تعامل ذی‌نفعان در پروژه‌های انتقال برق
(مورد مطالعه: محدودهٔ فعالیت شرکت برق منطقه‌ای فارس)

محمدرضا اژدری[۱] | سیداحمد فیروزآبادی[۲]

۱. کارشناس ارشد توسعهٔ محلی، گروه آموزشی توسعهٔ اجتماعی، دانشکدهٔ علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: mehdiazhdari@ut.ac.ir
۲. نویسندهٔ مسئول، گروه آموزشی توسعهٔ اجتماعی، دانشکدهٔ علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: afirouzabadi@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقالهٔ پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۲/۲۰
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۳/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۴/۱۲
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۷/۱

کلیدواژه‌ها:
خطوط انتقال برق، ذی‌نفعان محلی، شرکت برق منطقه‌ای فارس، مشارکت

چکیده

پروژه‌های خطوط انتقال برق به‌دلیل ماهیت خطی و گستردهٔ خود، بر پهنهٔ وسیعی از زمین‌ها، منابع طبیعی و جوامع انسانی تأثیر می‌گذارند و اغلب با مخالفت و عدم مشارکت محلی مواجه می‌شوند. در ایران و به‌ویژه در شرکت برق منطقه‌ای فارس، ذی‌نفعان محلی که اغلب با عنوان معارضان شناخته می‌شوند، به بازیگران کلیدی و اثرگذار بر نتایج پروژه‌ها تبدیل شده‌اند. این پژوهش با هدف بررسی موانع مشارکت جوامع محلی در پروژه‌های خطوط انتقال برق و ارائهٔ راهکارهایی برای بهبود آن انجام شده است.

این پژوهش با رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شده است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۲۸ نفر از مشارکت‌کنندگان، مشاهدهٔ مشارکتی و تحلیل اسنادی گردآوری شده است.

موانع مشارکت در پنج مضمون اصلی قابل دسته‌بندی است: شکاف اعتماد نهادی، نظام ناکارآمد جبران خسارت، مشارکت نمایشی و عدم اطلاع‌رسانی به‌موقع، توزیع ناعادلانهٔ منافع و هزینه‌ها، ناهماهنگی ساختاری و چالش‌های حاکمیتی.

ریشهٔ اصلی بحران در پروژه‌های خطوط انتقال برق در برق منطقه‌ای فارس، بحران اعتماد و مشارکت است که ریشه در یک رویکرد نهادی ناکارآمد دارد و راه برون‌رفت از این چرخهٔ معیوب، گذار از الگوی مشارکت نمایشی و هدایت‌شده به سمت الگوی مشارکت واقعی است، الگویی که براساس نظریه‌ها و تجارب موفق بین‌المللی، بر شفافیت، عدالت رویه‌ای، آغاز مشارکت از مراحل اولیهٔ پروژه، به‌رسمیت‌شناختن دانش محلی و طراحی مکانیسم‌های عادلانه و مشارکتی برای جبران خسارت استوار است.

استناد: اژدری، محمدرضا و فیروزآبادی، سید احمد (۱۴۰۵). تحلیل جامعه‌شناختی تعامل ذی‌نفعان در پروژه‌های انتقال برق (مورد مطالعه: محدودهٔ فعالیت شرکت برق منطقه‌ای فارس). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۵(۳)، ۱۰۷-۱۲۱. https://doi.org/10.22059/jisr.2026.410845.1719

ناشر: مؤسسهٔ انتشارات دانشگاه تهران

نویسندگان حق نشر و حقوق کامل انتشار را حفظ می‌کنند.

DOI: https://doi.org/10.22059/jisr.2026.410845.1719

۱. مقدمه و بیان مسئله

توسعهٔ به‌موقع زیرساخت‌های ملی، پیش‌نیاز رشد اقتصادی و بهبود کیفیت زندگی در جوامع معاصر است. صنعت برق به‌عنوان یکی از مهم‌ترین زیرساخت‌های ملی، به‌دلیل نقش حیاتی در تولید، انتقال و توزیع انرژی، نقشی کلیدی در توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی ایفا می‌کند. شبکهٔ یکپارچهٔ برق، به‌مثابهٔ شریان اصلی حیات اقتصادی و اجتماعی، مسئولیت تأمین، انتقال و توزیع انرژی الکتریکی را به‌عنوان کاربردی‌ترین شکل انرژی در عصر حاضر برای مصارف گوناگون، شامل مسکونی، تجاری، صنعتی و خدماتی بر عهده دارد. ساختار این شبکه بر سه رکن اساسی استوار است: تولید، انتقال و توزیع. فرایند انتقال انرژی الکتریکی به جابه‌جایی توان تولیدشده از نیروگاه‌ها تا پست‌های توزیع در مجاورت مناطق مسکونی و صنعتی اطلاق می‌شود. با توجه به محدودیت‌های جغرافیایی و فنی در احداث نیروگاه‌ها در نزدیکی مراکز مصرف، حل چالش فاصلهٔ میان محل تولید و مصرف از طریق توسعهٔ خطوط انتقال امری اجتناب‌ناپذیر است. برای انتقال انرژی در مسیرهای طولانی از نیروگاه‌ها تا مراکز مصرف و در راستای کاهش اتلاف انرژی از خطوط انتقال با ولتاژ بالا استفاده می‌شود.

به‌دلیل افزایش روزافزون بار مصرفی خانگی و صنعتی، تغییر الگوی مصرف و ظهور فناوری‌های جدید، شبکهٔ برق به‌شدت در حال توسعه و تغییر است و تقاضا برای توسعهٔ خطوط انتقال، رشد چشمگیری داشته و خواهد داشت. بر اساس داده‌های وزارت نیرو (۱۴۰۰)، مجموع طول خطوط انتقال و فوق توزیع کشور از حدود ۹۴۵۹۴ کیلوولت در سال ۱۳۸۵ با روندی صعودی به بیش از ۱۳۱۰۰۳ کیلو ولت در سال ۱۴۰۰ رسیده است که گویای رشد مستمر زیرساخت‌های شبکه در سطوح ولتاژ مختلف است.

اگرچه پروژه‌های توسعهٔ شبکهٔ برق معمولاً دارای مزایای اقتصادی و ملی هستند، اما اثرات نامطلوب اجتماعی، اقتصادی و محیط زیستی نیز به همراه دارند و مدت‌هاست که از یک چالش فنی و مهندسی صرف فراتر رفته و به یک مسئلهٔ پیچیدهٔ اجتماعی تبدیل شده‌اند. این پروژه‌ها، به‌دلیل ماهیت خطی و گستردهٔ خود، بر پهنهٔ وسیعی از زمین‌ها، منابع طبیعی و جوامع انسانی تأثیر می‌گذارند و اغلب با پدیدهٔ مخالفت محلی مواجه می‌شوند. شبکه‌های برق به‌عنوان انحصارهای طبیعی شناخته می‌شوند که هزینه‌های ثابت بالایی داشته و تحت مالکیت عمومی یا تنظیم‌های اقتصادی خاص قرار می‌گیرند (جاماسب و توبیاسون، ۲۰۱۶).

منافع این پروژه‌ها برای جامعهٔ محلی ملموس نبوده و بسیار ناچیز است و توزیع نابرابر هزینه‌ها و منافع و تفاوت میان هزینه‌های محلی و منافع ملی، باعث مخالفت جوامع محلی می‌شود. از طرفی دولت که وظیفهٔ حفاظت از منافع عمومی را بر عهده دارد، قادر به ایجاد تعادل بین نابرابری توزیعی، که بین اجتماع محلی و عموم مردم ایجاد می‌شود، نیست (کوهن و همکاران، ۲۰۱۴).

همان‌طور که ایزه و همکاران (۲۰۲۴) تأکید کرده‌اند تعامل مؤثر با ذی‌نفعان، برای موفقیت پروژه‌های انرژی حیاتی است و می‌تواند به کاهش تعارضات، افزایش پذیرش عمومی، بهبود طراحی پروژه و مدیریت ریسک بینجامد. عدم وجود چنین تعاملی می‌تواند هزینه‌های پروژه را به‌طور قابل‌توجهی افزایش داده و برنامهٔ زمان‌بندی اجرای پروژه را با اختلال مواجه سازد (ایزه و همکاران ۲۰۲۴).

براساس پیشینهٔ پژوهشی و مطالعات جامعه‌شناختی، سه دلیل اصلی در پشت افزایش مخالفت جوامع محلی با توسعهٔ شبکه‌های انتقال برق وجود دارد: اول، افزایش تعداد پروژه‌ها و تأثیر محلی بالقوهٔ آن‌ها؛ دوم، افزایش آگاهی عمومی نسبت به مسائل محیط زیستی و حقوق شهروندی؛ و سوم، تغییر ماهیت مشارکت عمومی در شرایطی که ترتیبات سازمانی تصمیم‌گیری‌ها تغییر ملموسی نکرده است (کوماندانتوا و باتگلینی، ۲۰۱۶).

در ایران و به‌ویژه در محدودهٔ فعالیت شرکت برق منطقه‌ای فارس، این مسئله ابعاد حادتری پیدا کرده است. ذی‌نفعان محلی که اغلب با عنوان «معارضان» شناخته می‌شوند، به یکی از بازیگران کلیدی و اثرگذار در سرنوشت پروژه‌ها تبدیل شده‌اند. عدم توجه به

مشارکت مؤثر جوامع محلی و استفاده از راهکار مشارکت اجباری با تکیه بر قوانین حقوقی، سبب بروز مشکلات متعددی، چه در حین اجرا و چه پس از آن در مراحل بهره‌برداری و سرویس و نگهداری شده و حتی در مواردی با تخریب‌های عمدی شبکه‌های برق از طرف جوامع محلی همراه بوده است (تجربیات و مشاهدات میدانی نویسنده).

با وجود اهمیت این موضوع، کمتر پژوهشی به‌طور خاص بر روی پروژه‌های خطوط انتقال برق در ایران با رویکردی دوسویه (هم‌زمان بررسی دیدگاه کارگزاران دولتی و ذی‌نفعان محلی) متمرکز شده است. پژوهش حاضر با هدف بررسی موانع مشارکت جوامع محلی در پروژه‌های خطوط انتقال برق شرکت برق منطقه‌ای فارس و ارائهٔ راهکارهایی برای بهبود وضع موجود، به دنبال پاسخ به این سؤال اصلی است که «مهم‌ترین موانع و دلایل عدم مشارکت مؤثر ذی‌نفعان محلی در پروژه‌های خطوط انتقال برق کدام‌اند و چه راهکارهایی برای بهبود این وضعیت وجود دارد». دستیابی به این هدف، هم از منظر توسعهٔ دانش جامعه‌شناختی در حوزهٔ مشارکت و توسعهٔ محلی اهمیت دارد و هم از حیث کاربردی می‌تواند به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در حوزهٔ پروژه‌های زیرساختی انرژی کمک شایانی کند.

۲. پیشینهٔ پژوهش

درک علل مخالفت‌های محلی نیازمند عبور از مدل‌های ساده‌انگارانه است. مدل«نه در حیاط خلوت من[1]» مخالفت‌ها را صرفاً ناشی از خودخواهی و منفعت‌طلبی ساکنان می‌داند و آن را به‌عنوان یک واکنش غیرمنطقی طبقه‌بندی می‌کند. در مقابل، مدل «تصمیم–اعلام–دفاع[2]» رویه‌ای کاملاً از بالا به پایین را در پیش می‌گیرد که در آن متخصصان و توسعه‌دهندگان، به‌صورت انحصاری تصمیم می‌گیرند و سپس آن را به جامعه اعلام می‌کنند و درنهایت مجبور به دفاع از آن در برابر مخالفت‌ها می‌شوند (کوماندانتوا و باتگلینی، ۲۰۱۶).

ایزه و همکاران (۲۰۲۴) تأکید کرده‌اند که، تعامل مؤثر با ذی‌نفعان برای موفقیت پروژه‌های انرژی حیاتی است و می‌تواند به کاهش تعارضات، افزایش پذیرش عمومی، بهبود طراحی پروژه و مدیریت ریسک بینجامد. عدم وجود چنین تعاملی می‌تواند هزینه‌های پروژه را به‌طور قابل‌توجهی افزایش داده و برنامهٔ زمان‌بندی اجرای پروژه را با اختلال مواجه سازد (ایزه و همکاران، ۲۰۲۴).

کوهن و همکاران (۲۰۱۴) با ارائهٔ یک چارچوب نظری، «پذیرش اجتماعی» را به‌عنوان وضعیتی تعریف می‌کنند که در آن جنبه‌های منفی پروژه (مانند کاهش ارزش املاک، نگرانی‌های ایمنی، آلودگی صوتی و بصری) با جنبه‌های مثبت (مانند توسعهٔ اقتصادی و امنیت انرژی) متعادل شوند، به‌طوری‌که ساکنان محلی حداقل در وضعیت رفاهی خنثی یا بهتر قرار گیرند (کوهن و همکاران، ۲۰۱۴).

کوی و همکاران (۲۰۲۲) توانمندسازی را فرایندی تعریف می‌کنند که طی آن جامعه ظرفیت و قدرت خود را برای دستیابی به اهدافشان افزایش می‌دهد و تأکید دارند که این امر مستلزم تغییر در ساختارهای قدرت و حمایت نهادهای حاکمیتی است (کوی و همکاران، ۲۰۲۲).

اسپات و همکاران (۲۰۱۷) با مقایسهٔ فرایندهای برنامه‌ریزی در فرانسه و نروژ، مفهوم توانمندسازی ذی‌نفعان را در سه سطح تعریف می‌کنند: اطلاع‌رسانی (پایین‌ترین سطح)، مشورت و همکاری (بالاترین سطح). آن‌ها نشان دادند سطح توانمندسازی ذی‌نفعان در فرایند برنامه‌ریزی خطوط انتقال در فرانسه و نروژ، از صرف اطلاع‌رسانی به سطوح مشاوره و همکاری ارتقا یافته است (اسپات و همکاران، ۲۰۱۷).

[1] Not In My Back Yard (NIMBY)
[2] Decide, Announce, Defend (DAD)

سگلارزا و همکاران (۲۰۱۷) نیز با مطالعهٔ موردی در نروژ، ابعاد مختلف اعتماد (بین‌فردی، اجتماعی و نهادی) را شناسایی کرده و نشان داده‌اند که وجود اعتماد، پیچیدگی فرایندهای تصمیم‌گیری را کاهش داده و همکاری را تسهیل می‌کند. ایجاد اعتماد مستلزم شفافیت، صداقت و پاسخگویی توسعه‌دهندگان و نهادهای ناظر در طول تمامی مراحل پروژه است (سگلارزا و همکاران، ۲۰۱۷).

برخی مطالعات با استفاده از چارچوب‌های اقتصادی به تحلیل موضوع پرداخته‌اند. جاماسب و توبیاسون (۲۰۱۶) بر این باورند که احساس مالکیت جوامع محلی بر منابع محیطی می‌تواند به‌عنوان یک حق مالکیت شبه‌خصوصی در نظر گرفته شود و پیشنهاد می‌کنند که جبران خسارت باید در قالب سرمایه‌گذاری در پروژه‌های پایدار محیطی یا اجتماعی انجام شود تا از احساس رشوه‌خواری جلوگیری شود (جاماسب و توبیاسون، ۲۰۱۶).

از نظر ون ویک و همکاران (۲۰۲۱) اجرای برنامه‌های مسئولیت اجتماعی شرکت و مکانیسم‌های جبران خسارت هوشمند می‌تواند پذیرش را افزایش دهد. این مکانیسم‌ها می‌توانند شامل مالکیت مشترک جامعه در پروژه، تخفیف در قبض برق، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های محلی پایدار (مانند مدارس، مراکز بهداشتی) یا ایجاد صندوق‌های توسعهٔ منطقه‌ای باشد (ون ویک و همکاران، ۲۰۲۱).

ایزه و همکاران (۲۰۲۴) عنوان کرده‌اند که آغاز فرایند مشارکت در اولین مراحل، امکان شناسایی زودهنگام نگرانی‌ها و ادغام آن‌ها در طراحی پروژه را فراهم می‌کند و تداوم این گفتگو برای ایجاد اعتماد ضروری است. همچنین آن‌ها ایجاد کمیته‌های مشورتی، مراکز اطلاع‌رسانی محلی و به‌کارگیری رویکردهای مشارکتی، که به جوامع محلی اجازه می‌دهد در فرآیند تصمیم‌گیری نقش داشته باشند را بسیار مؤثر می‌دانند. آن‌ها ایجاد کانال‌های شفاف برای رسیدگی به شکایات و استفاده از میانجی‌های بی‌طرف برای مدیریت و حل تعارضات را مفید و کارا می‌دانند (ایزه و همکاران، ۲۰۲۴).

کوماندانتوا و باتگلینی (۲۰۱۶) نیز استفاده از روش‌های ارتباطی متنوع (جلسات عمومی، خبرنامه، رسانه‌های اجتماعی و به‌ویژه روزنامه‌های محلی) را برای ارائهٔ اطلاعات دقیق و به‌موقع حیاتی می‌دانند (کوماندانتوا و باتگلینی، ۲۰۱۶).

منصوری مقدم و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای با رویکرد مردم‌نگاری انتقادی، به بررسی پروژه‌های سدسازی در استان ایلام پرداختند. پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که سلطهٔ گفتمان تکنوکراتیک که پروژه را صرفاً یک امر فنی می‌داند و دانش و مشارکت مردم محلی را نادیده می‌گیرد، منجر به ازبین‌رفتن اعتماد نهادی، ایجاد شکاف و تنش‌های شدید می‌شود (منصوری مقدم و همکاران، ۱۴۰۱).

یوسفوند و طالب (۱۳۹۶) نیز با اتخاذ رویکرد پدیدارشناختی، دو گفتمان مداخله‌ای «همدلانه» و «آمرانه» را در اجتماعات محلی شناسایی کرده‌اند. در گفتمان همدلانه، دال مرکزی بر تقویت نقش عاملیت‌های محلی در توسعه، بهبود قابلیت‌های اجتماعی و توزیع عادلانهٔ قدرت استوار است و نهاد مداخله‌گر ملزم به پذیرش مشارکت و نظارت جامعهٔ محلی از طریق نهادهای میانجی است. در مقابل، گفتمان آمرانه با ویژگی‌هایی چون بی‌نیازی در کسب مشروعیت از جامعهٔ محلی، به‌رسمیت‌نشناختن نهادهای میانجی، کم‌توجهی به جنبهٔ فرهنگی مداخله، گریز از مسئولیت و سرزنش بومیان شناخته می‌شود (یوسفوند و طالب، ۱۳۹۶).

سفیدگر و همکاران (۱۴۰۱) در ارزیابی کیفی پروژهٔ سد گاوشان دریافتند که اجرای پروژه‌ها بدون ارزیابی و مشارکت جامع ذی‌نفعان می‌تواند منجر به کاهش سرمایهٔ اجتماعی، آسیب به منابع طبیعی و درنهایت شکست پروژه شود. ارزیابی اثرات اجتماعی پیش از اجرا و با مشارکت ذی‌نفعان، برای شناسایی و مدیریت چالش‌ها حیاتی است (سفیدگر و همکاران، ۱۴۰۱).

مطالعهٔ فرضی و ازکیا (۱۳۹۶) در مناطق نفت‌خیز دارخوین، با بهره‌گیری از رهیافت نظریهٔ بنیانی، به تبیین پدیدهٔ مرکزی «بیگانگی ساکنان مناطق نفت‌خیز نسبت به توسعه و پیامدهای آن» پرداخته است. این پژوهش نشان داده که جوامع محلی در مواجهه با پروژه‌های تحمیلی منفعل نیستند و راهبردهای پیچیده‌ای مانند مقاومت، همکاری مشروط یا کنشگری در پیش می‌گیرند.

همچنین تأکید می‌کنند که عدم شناسایی عمیق فرهنگ هر منطقه و تقابل دوگانه‌های اقتصاد–فرهنگ، کارایی طرح‌های توسعه را با چالش مواجه ساخته است (فرضی و ازکیا، ۱۳۹۶).

دانش‌مهر و کریمی (۱۳۹۵) در مطالعهٔ پروژهٔ آبیاری دشت ارایض، بر نقش شیوخ، معتمدان محلی و شورای اسلامی به‌عنوان ظرفیت‌های اجتماعی حل مناقشه تأکید کرده‌اند. این پژوهش نشان داده که بهره‌گیری از این ظرفیت‌های درونی می‌تواند به کاهش تضادهای اجتماعی و پیشبرد پروژه‌ها بینجامد (دانش‌مهر و کریمی، ۱۳۹۵).

مطالعهٔ مبارکی و تیموری در یزد نیز پیامدهای ضعف جامعهٔ مدنی و نبود سرمایهٔ اجتماعی را بررسی کرده است. آن‌ها عوامل ده‌گانه‌ای مانند تمرکزگرایی دولت، اهرمی‌شدن نهادهای مردمی، مشارکت تشریفاتی و انواع بی‌اعتمادی را به‌عنوان موانع اصلی برمی‌شمرند (مبارکی و تیموری، ۱۴۰۱).

۳. چارچوب مفهومی و نظری

۳–۱. مفهوم مشارکت: مشارکت به فرایند مشارکت‌دادن فعالانهٔ شهروندان و ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری‌های مربوط به پروژه‌هایی اطلاق می‌شود که بر زندگی آن‌ها تأثیر مستقیم می‌گذارد. این مشارکت می‌تواند در مراحل مختلف برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت بر پروژه‌ها محقق شود (آرنشتاین، ۱۹۶۹). سازمان ملل متحد مشارکت را این‌گونه تعریف می‌کند: «دخالت‌دادن افراد در فرایندهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی که بر سرنوشت آنان اثر می‌گذارد.» این سازمان مشارکت را فرایندی می‌داند که «اشخاص را برمی‌انگیزد تا در کوشش‌های گروه خود مسئولیت بپذیرند» (سازمان ملل، ۱۹۸۱). بانک جهانی نیز مشارکت را فرایند دخالت‌دادن مردم برای تأثیرگذاری بر نتایج و دستاوردهای طرح‌ها و برنامه‌های مختلف می‌داند که معمولاً در سه سطح مشارکت در تدوین و طراحی، مشارکت در اجرا و پیاده‌سازی و مشارکت در ارزشیابی و بررسی نتایج مورد توجه قرار می‌گیرد (بانک جهانی، ۱۹۹۶).

۳–۲. انواع مشارکت: شاید تأثیرگذارترین چارچوب برای درک سطوح مختلف مشارکت، نردبان مشارکت آرنشتاین باشد. او در مقالهٔ خود، مشارکت را به‌عنوان توزیع قدرت تعریف و استدلال کرد که مشارکت بدون توزیع قدرت، فرایندی توخالی و نمایشی است. نردبان او هشت پله دارد: در پایین‌ترین پله‌ها، دستکاری و درمان قرار دارند که او آن‌ها را عدم مشارکت می‌نامد؛ در پله‌های میانی، اطلاع‌رسانی، مشاوره و تسکین قرار دارند که او آن‌ها را مشارکت نمایش می‌خواند و در بالاترین پله‌ها، مشارکت در سه سطح همکاری، اختیاردهی و درنهایت کنترل شهروندی جای گرفته است (آرنشتاین، ۱۹۶۹).

میجلی با توجه به نوع پاسخ دولت‌ها به مشارکت، چهار شیوهٔ کلی ضد مشارکت، مشارکت هدایت‌شده، مشارکت فزاینده و مشارکت واقعی را شناسایی کرده است. شیوهٔ ضد مشارکتی در نظام‌های اقتدارگرا یافت می‌شود؛ در این شیوه دولت در خدمت طبقهٔ حاکم است و علاقه‌ای به مشارکت اجتماع محلی یا توسعهٔ اجتماعی ندارد. در مشارکت هدایت‌شده دولت با انگیزه‌هایی چون کاهش هزینه‌ها و تسهیل اجرای طرح‌ها یا کنترل سیاسی–اجتماعی، از مشارکت اجتماع محلی حمایت می‌کند. در مشارکت فزاینده، دولت‌ها با مشارکت موافق هستند اما در فراهم‌آوری پشتوانه‌های لازم برای تحقق آن کوتاهی می‌کنند. پاسخ‌ها مقطعی و نمایشی است و مهم‌ترین مانع، ساختار دیوان‌سالاری متمرکز، ناکارآمد و غیرمنعطف دولتی دانسته می‌شود. درنهایت در شیوهٔ مشارکت واقعی، دولت به‌طور کامل از مشارکت اجتماعی حمایت و سازوکارهایی برای ورود مؤثر اجتماعات محلی در تمامی ابعاد توسعه ایجاد می‌کند. بااین‌حال، تردیدهایی وجود دارد که آیا مشارکت واقعی را می‌توان با هدایت دولت ایجاد کرد یا خیر (میجلی، ۱۹۹۵).

دریسکل نیز اشکال مختلف مشارکت را در دو دستهٔ کلی «مشارکت» و «عدم مشارکت» جای می‌دهد و آن‌ها را براساس میزان اختیار در تصمیم‌گیری دسته‌بندی می‌کند. اشکال عدم مشارکت شامل دستکاری و تقلب، تزئین، مساوات‌طلبی نمایشی و اشکال مشارکت، شامل مشاوره، بسیج اجتماعی، مسئولیت‌پذیری مردم و سهیم‌شدن در تصمیمات است (دریسکل، ۲۰۲۲).

۳-۳. نقدهای انسان‌شناختی بر برنامه‌ریزی توسعه: رابرت چمبرز، از جمله نظریه‌پردازان برجسته‌ای است که گام‌برداشتن در مسیر توسعه را عموماً برعهدهٔ بیگانگان یا افرادی خارج از گود می‌داند؛ افرادی با نیت خیر، اما فاقد تجربهٔ زیستهٔ فقر، محرومیت و آسیب‌پذیری. به باور او، مداخلات این افراد محدود به پیش‌داوری‌های نهادینه‌شده‌ای است که ریشه در واقعیت‌های عملی (زمان، دسترسی، منابع)، نگرش‌ها (برنامه‌ریزی‌های متکبرانه)، نابرابری (سلسله‌مراتب قدرت) و چندتکه‌سازی (بخش‌بندی پروژه‌ها) دارد (چمبرز، ۱۹۹۷).

۴. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر در چارچوب پارادایم تفسیری و با رویکرد کیفی انجام شده است؛ انتخاب این رویکرد به این دلیل است که هدف اصلی، دستیابی به درکی عمیق از تجارب، ادراکات و معانی‌ای است که مشارکت‌کنندگان از موانع مشارکت در پروژه‌های خطوط انتقال برق داشتند. منطقهٔ مورد مطالعه، محدودهٔ فعالیت شرکت برق منطقه‌ای فارس است که به‌عنوان یکی از شانزده شرکت برق منطقه‌ای زیرمجموعهٔ شرکت مادرتخصصی توانیر، مسئولیت برنامه‌ریزی، نظارت بر تولید، توسعهٔ تأسیسات انتقال، بهره‌برداری و نگهداری از شبکهٔ انتقال برق در استان‌های فارس و بوشهر را بر عهده دارد. در شکل ۴ محدودهٔ تحت مدیریت شرکت‌های برق منطقه‌ای و در شکل ۵ نقشهٔ کلی خطوط موجود در شبکهٔ انتقال برق ایران نشان داده شده است.

جامعهٔ پژوهش از دو گروه تشکیل شده است: گروه اول، کارگزاران دولتی، شامل مجریان، مدیران، کارشناسان فنی و حقوقی، مشاوران، ناظران، سرپرستان کارگاه و کارشناسان رسمی دادگستری که در اجرای پروژه‌ها و تعامل با ذی‌نفعان محلی نقشی حیاتی دارند و گروه دوم، ذی‌نفعان محلی که مالکان زمین‌های کشاورزی، باغات و مراتع واقع در مسیر خطوط انتقال را شامل می‌شوند. با توجه به پراکندگی جمعیت و محدودیت‌های سازمانی، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد.

پژوهشگر با تکیه بر شناخت پیشین خود از ساختار سازمانی شرکت، ابتدا ۱۴ نفر از کارگزاران دولتی را، که بیشترین تجربهٔ تعامل مستقیم با جوامع محلی را داشتند، انتخاب کرد. در مرحلهٔ دوم، از همان کارگزاران مربوطه درخواست شد تا ذی‌نفعان محلی را که بیشترین تنش و تعارض را در طول اجرای پروژه‌ها تجربه کرده‌اند، معرفی کنند؛ این فرایند تا رسیدن به اشباع داده‌ای ادامه یافت و درنهایت ۲۸ مصاحبه با ۱۴ نفر از هر گروه انجام شد.

برای گردآوری داده‌ها از سه روش به‌صورت هم‌زمان بهره گرفته شد. روش اصلی، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته بود که با استفاده از راهنمای مصاحبه‌ای، شامل سؤالات کلیدی و محورهای از پیش تعیین‌شده انجام گرفت و هم‌زمان فضای کافی برای طرح پرسش‌های فرعی و دنبال‌کردن ایده‌های جدید، که به‌وسیلهٔ مصاحبه‌شوندگان مطرح می‌شد، وجود داشت. سؤال اصلی مصاحبه این بود که مهم‌ترین موانع و دلایل عدم مشارکت مؤثر ذی‌نفعان محلی در پروژه‌های خطوط انتقال برق کدام‌اند و چه راهکارهایی برای بهبود مشارکت وجود دارد. سپس براساس پاسخ‌ها، سؤالات فرعی دربارهٔ تجربهٔ تعامل، نحوهٔ اطلاع‌رسانی، فرایند جبران خسارت، مشکلات ایجادشده برای مردم ناشی از اجرای پروژه‌ها، پیامدهای تأخیرات ایجادشده در اجرای پروژه‌ها برای کارگزاران دولتی مطرح

می‌شد. پیش از هر مصاحبه، پژوهشگر توضیحات لازم را دربارهٔ اهداف پژوهش ارائه و محرمانگی هویت مشارکت‌کنندگان و بی‌تأثیری پژوهش بر روند برآورد و پرداخت مطالبات آنان تضمین شد. مصاحبه با ذی‌نفعان محلی در زمین‌ها و املاک خودشان یا در محل مورد توافق و مصاحبه با کارگزاران اجرایی در محل شرکت یا در سایت پروژه انجام شد. مدت‌زمان هر مصاحبه بین ۴۵ تا ۱۲۰ دقیقه متغیر بود و گاه در دو یا چند جلسه ادامه می‌یافت. تمام مصاحبه‌ها با اجازهٔ مشارکت‌کنندگان ضبط و سپس کلمه‌به‌کلمه پیاده‌سازی شد.

افزون بر مصاحبه، از مشاهدهٔ مشارکتی نیز استفاده شد. پژوهشگر با حضور میدانی در پنج پروژهٔ فعال و دو پروژهٔ اجراشده، درمجموع چهارده روز را در سایت‌های پروژه به مشاهدهٔ مستقیم تعاملات، شرایط فیزیکی، رفتارها و بحث‌های صورت‌پذیرفته پرداخت و یادداشت‌های میدانی را در دو مرحلهٔ یادداشت‌های فوری و سپس یادداشت‌های تفصیلی ثبت کرد. همچنین اسناد مکتوب شامل مکاتبات، گزارش‌ها، صورتجلسات، آیین‌نامه‌ها و قوانین مرتبط و نیز اسناد تصویری از وضعیت زمین‌ها، دکل‌ها و مراحل اجرا جمع‌آوری شد.

برای تحلیل داده‌ها، از روش تحلیل مضمون با استفاده از چارچوب شش‌مرحله‌ای براون و کلارک بهره گرفته شد. .مراحل شش‌گانه شامل آشنایی با داده‌ها، تولید کدهای اولیه، شناسایی مضامین، بازبینی مضامین، تعریف و نام‌گذاری مضامین و درنهایت تدوین گزارش نهایی بود. در تحلیل یافته‌ها، خلاصه‌ای از یافته‌های اولیه به برخی مشارکت‌کنندگان ارائه و صحت آن‌ها تأیید شد. همچنین از سه روش گردآوری داده (مصاحبه، مشاهدهٔ مشارکتی و اسناد) و دو گروه متفاوت مشارکت‌کنندگان (کارگزاران دولتی و ذی‌نفعان محلی) استفاده شد تا امکان مقایسه و تأیید متقابل یافته‌ها فراهم و بر غنای تحلیلی پژوهش افزوده شود و درنهایت، نتایج با حضور دو نفر از کارشناسان مطلع و صاحبنظر، که نقش اصلی را در ارتباط با جوامع محلی داشتند، مورد بررسی و نقد نهایی قرار گرفت.

۵. یافته‌های تحقیق

براساس تحلیل داده‌های جمع‌آوری‌شده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، مشاهدهٔ مشارکتی و مطالعات اسنادی، مهم‌ترین موانع مشارکت ذی‌نفعان محلی در پروژه‌های خطوط انتقال برق در قالب پنج مضمون اصلی دسته‌بندی شدند.

۵–۱. شکاف اعتماد نهادی: مهم‌ترین عامل کاهش مشارکت، بی‌اعتمادی عمیق به نهادهای دولتی است. این بی‌اعتمادی ناشی از تجربیات گذشته، عدم شفافیت در فرایند تصمیم‌گیری و احساس تبعیض در توزیع غرامت‌هاست. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این‌باره می‌گوید: «قیمت‌هایی که می‌گن خیلی کمه. بین افراد هم فرق می‌ذارن. به یکی بیشتر میدن به یکی کمتر. بعضی‌ها اصلاً زمین ندارن، ولی پول گرفتن.» یکی دیگر از ذی‌نفعان محلی به تجربیات منفی گذشته اشاره می‌کند: «زمان احداث خط قبلی هم خیلی قول دادن و عمل نکردن. هیچ پولی هم به ما بابت تخریب زمین‌ها ندادن. اون موقع مردم خیلی خوشحال بودند. گوسفند هم برای دولت می‌کشتن.» کارشناس معتمد کارفرما نیز به تأثیر حافظهٔ تاریخی شکست بر بی‌اعتمادی کنونی اشاره می‌کند: «رفتار شرکت در پروژه‌های قبل و سنوات قبل خیلی تأثیر داره. قبلاً یه پول جزئی بابت یه پروژه داده و قول داده دوباره پول بده و کلاه گذاشته سر مردم و خرش که از پل گذشته دیگه سراغ مردم نرفته.» این داده‌ها نشان می‌دهد کارگزاران دولتی با بار سنگین خلف‌وعده‌های قبلی و وعده‌های عمل‌نشدهٔ گذشتهٔ همکاران خود روبه‌رو هستند و این تاریخچه، هرگونه گفتگوی جدید را از پیش بی‌اعتبار می‌سازد.

۵–۲. نظام ناکارآمد جبران خسارت: نظام موجود جبران خسارت با مشکلات متعددی مواجه است که از جملهٔ آن‌ها می‌توان به ارزیابی نادرست و کمتر از ارزش واقعی املاک، بوروکراسی کند و پیچیده، تأخیرهای طولانی در پرداخت و نادیده‌گرفتن خسارات غیرمستقیم اشاره کرد. یکی از ذی‌نفعان محلی در این زمینه این‌گونه اظهارنظر می‌کند: «ارزش زمینم رو خیلی کم برآورد کردن. این زمین دیگه قابلیت کشاورزی نداره. قرار بود زمین‌ها رو تغییر کاربری بدم و تفکیک کنم برای ساخت خونه، ولی الان افتاده تو حریم خط.» یکی دیگر از ذی‌نفعان محلی به تأخیر در پرداخت اشاره می‌کند: «سه ساله منتظر غرامت هستیم. فقط وعده می‌دن و می‌آن و می‌رن.» کارشناس رسمی دادگستری به پیچیدگی و چندبعدی‌بودن خسارات اشاره می‌کند: «خسارت‌ها زیاده و انواع مختلفی داره: تخریب پای دکل، تخریب محصول، تخریب خاک و کاهش کیفیت خاک، اجرای پروژه در فصل کشت و عدم امکان کشت، کوبیدگی ناشی از ماشین‌آلات... عدم انتفاع سی درصد قیمت زمینه. سمپاشی دچار مشکل می‌شه و با پهپاد سخته. ساخت‌وساز و کاشت درختان بلند در حریم هم ممنوعه.» این فهرست جامع از خسارات نشان می‌دهد آسیب‌ها بسیار فراتر از یک تخریب سادهٔ فیزیکی است و روش‌های ساده‌انگارانهٔ جبران خسارت مشکلات زیادی را ایجاد کرده است.

۵–۳. مشارکت نمایشی و عدم اطلاع‌رسانی به موقع: رویکرد حاکم بر فرایندهای مشارکت، از بالا به پایین و غیرمنعطف است. جوامع محلی در مراحل کلیدی مانند مکان‌یابی و برنامه‌ریزی دخالت داده نمی‌شوند و مشارکت اغلب به اطلاع‌رسانی یک‌طرفه پس از اتخاذ تصمیمات تقلیل می‌یابد. دهیار یکی از روستاها در این زمینه می‌گوید: «قبل از انتخاب مسیر خط اصلاً ما اطلاع نداشتیم و با ما اصلاً صحبت نشده. وقتی دکل‌ها نصب شد، تازه فهمیدیم از کجا قراره رد بشه، مسیر خط باید عوض بشه. مردم اصلاً اجازه نمی‌دن سیم کشیده بشه. به استانداری هم نامه زدیم.» یکی از مردم محلی جلسات مشورتی را نمایشی توصیف می‌کند: «جلسات با مردم نمایشیه. تصمیم‌ها از قبل گرفته شده.» یکی از دهیارها به لزوم مشورت در مرحلهٔ انتخاب مسیر و تعارض با ارزش‌های فرهنگی اشاره می‌کند: «خط قراره از روی قبرستون روستا رد بشه. ما قراره با پول مردم برای قبرستون سردخونه و نمازخونه احداث کنیم، ولی اگر خط احداث بشه حریم خط به ما اجازه نمی‌ده.» این داده‌ها به‌وضوح چرخهٔ معیوب اطلاع‌رسانی و اعتماد را نشان می‌دهند. نبود مشورت اولیه، فضا را برای شکل‌گیری و گسترش شایعات فراهم می‌کند. شایعات نیز به‌نوبهٔ خود، هرگونه تلاش بعدی برای شفاف‌سازی را بی‌اثر می‌کند و بی‌اعتمادی را عمق می‌بخشد.

۵–۴. توزیع ناعادلانهٔ منافع و هزینه‌ها: ذی‌نفعان محلی به‌درستی احساس می‌کنند که هزینه‌های پروژه (اجتماعی، زیست‌محیطی، اقتصادی) به‌طور کامل بر دوش آنان است؛ درحالی‌که منافع آن عمدتاً به سطح ملی یا منطقه‌ای تعلق دارد. یکی از ذی‌نفعان در این زمینه می‌گوید: «مردم می‌گن اصلاً این خط برق برای ما نیست. چرا از داخل زمین ما رد بشه؟ ما که برق داریم. مشکلی هم نداریم. شنیده‌م برای شهرک صنعتی برق می‌کشن.» یکی از دهیاران احساس قربانی‌شدن را به شکلی قدرتمند بیان می‌کند: «برق رو می‌برن برای شهرهای بزرگ، ولی سرطانش رو می‌آرن برای ما. جرئت نمی‌کنیم با ماشین یا پیاده از زیر خط قبلی رد بشیم، مخصوصاً روزهای بارونی و ابری.» این جمله از قوی‌ترین بیان‌های احساس قربانی‌شدن است. جامعهٔ محلی خود را قربانی توسعه‌ای می‌داند که دیگران از منافع آن بهره‌مند می‌شوند؛ درحالی‌که آن‌ها بار کامل هزینه‌های آن را بر دوش می‌کشند.

۵–۵. ناهماهنگی ساختاری و چالش‌های حاکمیتی: پراکندگی و ناهماهنگی در قوانین، ارزیابی‌ها و اجرا، از دیگر موانع مهم مشارکت است. کارشناس رسمی دادگستری در این زمینه می‌گوید: «یکسان‌سازی آیین‌نامه‌ها و قوانین و رفع تعارضات و برداشت‌های متناقض، لزوم هماهنگی و رفتار یکسان کارشناسان رسمی دادگستری، هماهنگی مشاوران و پیمانکاران پروژه‌ها در اظهارنظر و جلوگیری از عملکرد متفاوت سازمان‌های دولتی مختلف باید انجام بشه و خیلی مهمه.» او همچنین به عدم آگاهی مراجع قضایی از قوانین تخصصی اشاره می‌کند: «قاضی دادگاه از مادهٔ ۳ و طرح مرتع‌داری خبر نداره.» این گزاره نشان از یک شکاف عمیق دانشی و ارتباطی در قلب سیستم حل اختلاف دارد و مستقیم به صدور آرای غیرتخصصی، تضییع حقوق ذی‌نفعان و تداوم چرخهٔ تعارض منجر می‌شود.

۵–۶. راهکارهای بهبود مشارکت از نگاه ذی‌نفعان و کارگزاران: یکی از یافته‌های مهم این پژوهش، تأکید هم‌زمان ذی‌نفعان محلی و کارگزاران دولتی بر نقش اعتماد و صداقت در بهبود مشارکت است؛ رویکردهای آمرانه و قهری، به‌عنوان یکی از موانع اصلی مشارکت شناسایی شدند. مصاحبه‌شوندگان بر راهبردهایی تأکید کردند که ریشه در احترام متقابل دارد. کارشناس رسمی دادگستری بر اهمیت صداقت و دلسوزی تأکید کرد: «برخورد صادقانه و دلسوزانه با ملت مهمه. سرمایهٔ اصلی انسان هست. روزی بوده که من ۳۶ کیلومتر رو در راه خاکی پیاده و سواره طی کردم تا کل مسیر رو ببینم و حرف همه رو بشنوم.» یکی از ذی‌نفعان بر تعامل دوستانه تأکید می‌کند: «اگر با صداقت و راستی و از راه دوستی با مردم صحبت بشه خیلی بهتر همکاری می‌کنن. حتی اگر کاری کنن که مردم راضی‌تر باشن –مثلاً کمی بیشتر خسارت بدن– مردم خودشون از دکل‌ها مواظبت می‌کنن.» کارشناس معتمد کارفرما به قدرت فروتنی و تعامل انسانی اشاره می‌کند: «طرز برخورد و صادقانه صحبت‌کردن انسان رو می‌کنه بردهٔ اخلاقی طرف مقابل. وقتی کنارشون می‌شینی، افتخار می‌کنن که آقای مهندس کنارشون نشسته و باهاشون صحبت می‌کنه.» در مواردی که اعتمادسازی موفق بوده، نتایج مثبتی حاصل شده است. کارشناس معتمد کارفرما در این زمینه می‌گوید: «یکی از اهالی محل که دوستمون شده زنگ زده می‌گه یه نفر داره برجتون رو تخریب می‌کنه. یکی دیگه می‌گه مهندس اگر تو بگی پول نگیر پول هم نمی‌خوام.» این موارد، موفقیت در ایجاد اعتماد را نشان می‌دهند. هنگامی‌که رابطه صادقانه و با محبت باشد، ذی‌نفعان محلی نه‌تنها مانع کار نمی‌شوند، بلکه به نگهبانان پروژه تبدیل می‌شوند و حتی از منافع مالی شخصی خود به نفع این رابطه گذشت می‌کنند.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که رویکرد غالب در پروژه‌های خطوط انتقال برق در شرکت برق منطقه‌ای فارس در چارچوب الگوی مشارکت هدایت‌شده قابل تعریف است، الگویی که در آن دولت نقش اصلی را در هدایت فرایندها بر عهده دارد. این در حالی است که تجارب بین‌المللی مؤید انتقال تدریجی به سمت الگوی «مشارکت واقعی» است. تحلیل داده‌های میدانی تأییدکنندهٔ ساختارهای متمرکز، گفتمان تکنوکراتیک حاکم و رویکردهای آمرانه‌ای است که همچنان بر برنامه‌ریزی توسعه سایه افکنده است. در بعد اقتصادی، یافته‌ها حاکی از آن است که اکثر معارضان محلی، نارضایتی خود را ناشی از ناکافی‌بودن مبالغ غرامت و تأخیر در پرداخت‌ها بیان کرده‌اند. از طرفی سیستم محاسبهٔ خسارات فعلی بیشتر به ارزش تولیدی زمین توجه دارد و سایر ابعاد مانند خسارات ناشی از عدم انتفاع آتی و خسارات غیراقتصادی را نادیده می‌گیرد. از طرفی عمدتاً پرداخت غرامت‌ها پس از اتمام پروژه و با تأخیرات طولانی پرداخت شده که این امر نیز به بی‌اعتمادی موجود دامن زده است. از دیدگاه اجتماعی و فرهنگی مقاومت جوامع محلی در برخی مناطق، که پیوستگی اجتماعی بالاتری دارند، بیشتر مشاهده شده و نشان‌دهندهٔ اهمیت بعد هویتی و فرهنگی منطقه است. بیشتر مصاحبه‌شوندگان اظهار می‌کردند که در هیچ‌یک از مراحل طراحی و اجرا نظر آن‌ها خواسته نشده است. از نظر کارگزاران دولت،

نقش ریش‌سفیدان و معتمدان محلی به‌عنوان عامل تسهیلگر مشارکت شناسایی شده است. در بعد حقوقی و نهادی فقدان سازوکارهای شفاف برای حل اختلافات، طولانی‌شدن فرایندهای حقوقی را به دنبال داشته است. همچنین برخی تناقضات و ابهامات بین قوانین موجود و همچنین حقوق عرفی محلی موجب تشدید تعارضات شده است.

یافته‌های این پژوهش به‌طور قابل‌توجهی با یافته‌های مطالعات پیشین در داخل و خارج از ایران همسو است. بااین‌حال، این پژوهش به چند یافتهٔ خاص و متمایز نیز دست یافته است: نخست آنکه ماهیت خطی و طولانی پروژه‌های خطوط انتقال برق، که با تعداد بسیار زیادی از مالکان خصوصی و اراضی کشاورزی و مراتع مواجه می‌شود، مقیاس و شدت تعارضات را به‌طور کیفی از پروژه‌های تک‌مکان مانند سد، نیروگاه یا پست‌های برق متمایز می‌سازد. دوم، نگاه دو سویه به مسئله نشان داد که هردو گروه کارگزاران دولتی و ذی‌نفعان محلی، از ناکارآمدی سیستم موجود (قوانین دست‌وپاگیر، بوروکراسی پیچیده، روش‌های ناکارآمد ارزیابی خسارت، ناهماهنگی میان نهادهای مختلف) رنج می‌برند و این سیستم ناکارآمد است که به تقابل آن‌ها دامن می‌زند. سوم، این پژوهش با تلفیق یافته‌ها، کاهش سرمایهٔ اجتماعی نهادی را به‌عنوان عامل زیربنایی و تشدیدکنندهٔ تمامی موانع دیگر شناسایی کرد. چهارم، این تحقیق به‌وضوح چرخهٔ معیوب عدم مشارکت را ترسیم می‌کند: رویکردهای آمرانه و فقدان اعتماد، به مقاومت محلی و تشدید بحران سرمایهٔ اجتماعی می‌انجامد، سپس مقاومت محلی، پیامدهای منفی پروژه‌ای و اجتماعی و تأخیر و افزایش هزینه‌ها را ایجاد می‌کند و این پیامدها، استفادهٔ بیشتر از مکانیسم‌های قهری را در پی داشته و تعارضات و بی‌اعتمادی را تشدید می‌سازند. نکتهٔ قابل‌توجه آنکه این چرخه، خودتکرارشونده است و هربار که تکرار می‌شود، شکاف دولت و جامعه را عمیق‌تر می‌کند. پنجم آنکه این پژوهش نشان می‌دهد ذی‌نفعان محلی عموماً بر مسائل اقتصادی و اجتماعی تمرکز دارند، در حالی‌که کارگزاران دولتی بیشتر به ابعاد فنی و حقوقی پروژه‌ها توجه می‌کنند. این تفاوت دیدگاه‌ها، در صورت عدم مدیریت صحیح، می‌تواند به تعارضات جدی منجر شود و ضرورت ایجاد زبان مشترک و درک متقابل را بیش‌ازپیش آشکار می‌سازد.

درنهایت می‌توان گفت که، مسئلهٔ اصلی در پروژه‌های خطوط انتقال برق در شرکت برق منطقه‌ای فارس، بحران اعتماد و مشارکت است که ریشه در یک رویکرد نهادی ناکارآمد دارد. رویکرد فعلی مبتنی بر تصمیم‌گیری متمرکز، عدم شفافیت در فرایندهای تصمیم‌گیری و توزیع منافع، بی‌توجهی به خواسته‌های محلی و نادیده‌گرفتن دانش بومی، نه‌تنها باعث تأخیر و افزایش هزینه‌ها شده، بلکه اعتماد عمومی را تضعیف کرده و سرمایهٔ اجتماعی را تخریب کرده است. راه برون‌رفت از این چرخهٔ معیوب، گذار از الگوی مشارکت نمایشی و هدایت‌شده به‌سمت الگوی مشارکت واقعی است؛ الگویی که براساس نظریه‌ها و تجارب موفق بین‌المللی، بر شفافیت، عدالت رویه‌ای، آغاز مشارکت از مراحل اولیهٔ پروژه، به‌رسمیت شناختن دانش محلی و طراحی مکانیسم‌های عادلانه و مشارکتی برای جبران خسارت استوار است. دستیابی به این هدف مستلزم اجرای یک استراتژی چندوجهی است که در مراحل مختلف چرخهٔ عمر پروژه (قبل از اجرا، حین اجرا و پس از اجرا) قابل پیاده‌سازی است.

مشارکت واقعی مشارکتی است که در آن ذی‌نفعان محلی نه‌تنها در جریان امور قرار می‌گیرند، بلکه در تصمیم‌گیری‌های کلیدی نقش داشته و بر سرنوشت خود تأثیر می‌گذارند. این گذار، مستلزم تحول در سه سطح است: سطح نگرشی (تغییر نگاه کارگزاران از مقابله با معارضان به همکاری با ذی‌نفعان محلی و پذیرش این نکته که جوامع محلی نه مانع، که سرمایه‌ای ارزشمند برای موفقیت پروژه هستند)، سطح ساختاری (ایجاد نهادهای میانجی، اصلاح قوانین تملک اراضی و جبران خسارت و ایجاد فرایندهای شفاف و پاسخگو) و سطح عملیاتی (طراحی مکانیسم‌های جبران خسارت مشارکتی، توانمندسازی جوامع محلی، استفاده از ظرفیت‌های محلی، مانند معتمدان و شوراها و ایجاد سازوکارهای حل اختلاف کارآمد). تحقق این امر نیازمند عزم ملی، بازنگری اساسی در سیاست‌ها و

رویه‌های جاری و سرمایه‌گذاری بر روی ظرفیت‌های محلی و نهادهای میانجی است. توسعه‌ای که به بهای نادیده‌گرفتن جوامع محلی و تخریب سرمایهٔ اجتماعی تمام شود، نه‌تنها پایدار نیست، بلکه خود به عاملی برای شکاف اجتماعی، تعارض و بی‌اعتمادی تبدیل خواهد شد. یافته‌های این پژوهش، می‌تواند مبنایی علمی برای سیاست‌گذاران، مجریان پروژه‌ها و پژوهشگران آینده قرار گیرد تا گامی در جهت تحقق توسعه‌ای متوازن، عادلانه و پایدار در کشور برداشته شود.

مأخذ مقاله: مستخرج از پایان‌نامهٔ فوق‌لیسانس نویسندهٔ اول با عنوان «مطالعهٔ مشارکت ذی‌نفعان محلی در پروژه‌های خطوط انتقال برق (مورد مطالعه: شرکت برق منطقه‌ای فارس»، گروه توسعهٔ اجتماعی، دانشکدهٔ علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

تعارض منافع: این مقاله تعارض منافع ندارد.

سپاسگزاری: نویسندگان مراتب قدردانی صمیمانهٔ خود را از داوران و هیئت تحریریهٔ نشریه به خاطر نظرات و تلاش‌های ارزشمندشان ابراز می‌دارند.

منابع

دانش‌مهر، حسین و کریمی، علیرضا (۱۳۹۵). تبیین نقش ظرفیت‌های جامعهٔ محلی در حل مناقشات و کاهش تضادهای اجتماعی؛ مطالعهٔ موردی: پروژهٔ آبیاری و زهکشی دشت ارایض. توسعهٔ محلی (شهری و روستایی)، ۸(۱)، ۱۲۹-۱۵۲.
https://doi.org/10.22059/jrd.2015.58438

سفیدگر دیزگرانی، سهیلا، رستمی، فرحناز، و تاتار، مریم (۱۴۰۱). ارزیابی کیفی مؤلفه‌های اجتماعی-زیست‌محیطی تأثیرپذیر از پروژهٔ سد گاوشان از نگاه کنشگران پروژه. پایداری، توسعه و محیط‌زیست، ۳(۳)، ۶۷-۸۲.

فرضی، شهرام و ازکیا، مصطفی (۱۳۹۶). تحلیل جامعه‌شناختی پیامدهای حضور صنعت نفت بر توسعهٔ اجتماعی-اقتصادی-فرهنگی مناطق نفت‌خیز از منظر ذی‌نفعان محلی؛ مطالعهٔ موردی: ساکنان حوزهٔ میدان نفتی دارخوین. توسعهٔ محلی (شهری و روستایی)، ۸(۲)، ۲۲۱-۲۴۴.
https://doi.org/10.22059/jrd.2016.63066

مبارکی، محمد و تیموری، فاطمه (۱۴۰۱). موانع مشارکت در تحقق حکمرانی خوب شهری با تأکید بر بخش مدنی (مطالعهٔ موردی: شهر یزد). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۲(۱)، ۱۲۹-۱۵۰. https://doi.org/10.22059/jisr.2022.342010.1298

منصوری‌مقدم، منصور، نصرتی، روح‌الله، و سپیدنامه، بهروز (۱۴۰۱). ارزیابی برنامه‌های توسعه‌ای با رویکرد مردم‌نگاری انتقادی (مورد مطالعه: پروژه‌های سدسازی در استان ایلام). توسعهٔ محلی (شهری و روستایی)، ۱۴(۲)، ۳۳۳-۳۵۱.
https://doi.org/10.22059/jrd.2022.346564.668746

وزارت نیرو، شرکت مادر تخصصی توانیر، معاونت تحقیقات و منابع انسانی، دفتر فناوری اطلاعات، ارتباطات و آمار. (۱۴۰۰). [عنوان گزارش یا آنامه آماری خطوط شبکه انتقال برق کشور]. تهران: وزارت نیرو.

یوسفوند، سامان و طالب، مهدی (۱۳۹۶). گفتمان‌های مداخله‌ای توسعه در اجتماعات محلی. فصلنامهٔ پژوهش‌های روستایی، ۹(۲)، ۱۶۸-۱۸۱.
https://doi.org/10.22059/jrur.2017.241541.1164

References

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, *35*(4), 216-224.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, *3*(2), 77-101.

Ceglarz, A., Beneking, A., Ellenbeck, S., & Battaglini, A. (2017). Understanding the role of trust in power line development projects: Evidence from two case studies in Norway. *Energy Policy*, *110*, 570-580. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.08.051

Cohen, J. J., Reichl, J., & Schmidthaler, M. (2014). Re-focussing research efforts on the public acceptance of energy infrastructure: A critical review. *Energy*, *76*, 4-9. https://doi.org/10.1016/j.energy.2013.12.056

Coy, D., Malekpour, S., & Saeri, A. K. (2022). From little things, big things grow: Facilitating community empowerment in the energy transformation. *Energy Research & Social Science*, *84*, 102353. https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102353

Daneshmehr, H., & Karimi, M. (2016). Explaining the role of local community capacities in resolving disputes and reducing social conflicts: A case study of the Arzai Plain irrigation and drainage project. *Local Development (Urban and Rural)*, *7*(1), 89-112. https://doi.org/10.22059/jrd.2015.58438 (*In Persian*)

Driskell, D. (2017). *Creating better cities with children and youth: A manual for participation*. Routledge.

Ezeh, M. O., Ogbu, A. D., Ikevuje, A. H., & George, E. P. E. (2024). Stakeholder engagement and influence: Strategies for successful energy projects. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, *6*(7), 2375-2395. https://doi.org/10.51594/ijmer.v6i7.1330

Farzi, M., & Azkia, M. (2017). A sociological analysis of the consequences of the oil industry on socio-economic-cultural development in oil-rich regions from the perspective of local stakeholders: A case study of residents in the Darkhovin oil field area. *Local Development (Urban and Rural)*, *8*(2), 157-182. https://doi.org/10.22059/jrd.2016.63066 (*In Persian*)

Jamasb, T., & Tobiason, R. (2016). A solution that might be present: Solving social conflicts in grid development. *Energy Economics*, *56*, 12-22.http://dx.doi.org/10.1016/j.erss.2016.04.018

Komendantova, N., & Battaglini, A. (2016). Beyond "DAD" and "NIMBY": Exploring public and social acceptance of electricity transmission lines in Germany. *Energy Research & Social Science*, *22*, 100-111. https://doi.org/10.1016/j.erss.2016.10.001

Mansouri Moghadam, M., Nosrati, R., & Sepidnameh, B. (2022). Evaluation of development programs with a critical ethnography approach: A case study of dam construction projects in Ilam Province. *Local Development Quarterly*, *14*(2), 1-24. https://doi.org/10.22059/jrd.2022.346564.668746 (*In Persian*)

Midgley, J. O. (1995). Social development: The developmental perspective in social welfare.

Ministry of Energy, Tavanir Holding Company, Deputy of Research and Human Resources, Office of Information Technology, Communications, and Statistics. (2021). *Statistical yearbook of Iran's power transmission network*. Tehran: Ministry of Energy (*In Persian*)

Mobaraki, M., & Teymouri, F. (2022). Barriers to participation in achieving good urban governance with emphasis on the civic sector: A case study of Yazd City. *Social Studies and Research in Iran*, *12*(1), 73-94. https://doi.org/10.22059/jisr.2022.342010.1298 (*In Persian*)

Rollin, J. (1999). Whose Reality Counts? Putting the first last. *Africa*, *69*(3), 474-474.

Sefidgar Dizgarani, M., Rostami, F., & Tatar, M. (2022). Qualitative assessment of social-environmental components affected by the Gavshan Dam project from the perspective of project stakeholders. *Sustainability, Development and Environment*, *3*(3), 21-40. (*In Persian*)

Späth, L., & Scolobig, A. (2017). Stakeholder empowerment through participatory planning practices: The case of electricity transmission lines in France and Norway. *Energy Research & Social Science*, *23*, 189-198. https://doi.org/10.1016/j.erss.2016.10.002

United Nations. (1981). *Popular Participation as a Strategy for Development*.

Van Wijk, J., Fischhendler, I., Rosen, G., & Herman, L. (2021). Penny wise or pound foolish? Compensation schemes and the attainment of community acceptance in renewable energy. *Energy Research & Social Science*, *81*, 102260. https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102260

World Bank. (1996). *The World Bank Participation Sourcebook*.

Yousefvand, A., & Taleb, M. (2017). Interventionist development discourses in local communities. *Rural Research Quarterly*, *9*(2), 237-256. https://doi.org/10.22059/jrur.2017.241541.1164 (*In Persian*)